

ПОЛІТИЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті аналізується роль толерантності у взаєминах між учасниками суспільно-політичної комунікації. Показані моделі і місце політичної толерантності на різних рівнях політико-комунікативних взаємозв'язків. Зазначається, що спостерігається тенденція збільшення нетолерантних проявів з боку українців по відношенню до сексуальних меншин, переселенців, мігрантів, представників інших релігійних конфесій, націй і народностей, політичних опонентів та інше.

Ключові слова: толерантність, політична толерантність, інтолерантність, євроінтеграція, демократія, плюралізм.

Abstract

The article analyzes the role of tolerance in the relations of the sociopolitical communication participants. The models and the place of political tolerance at various levels of political communicative interrelations have been shown. The article states that a tendency towards the increase of Ukrainians' manifestations of intolerance towards sexual minorities, immigrants, migrants, representatives of other religious confessions, nations and ethnicities, political opponents etc. may be observed.

Keywords: tolerance, political tolerance, intolerance, European integration, democracy, pluralism.

У світлі євроінтеграційних процесів, толерантність для українців повинна стати своєрідною етичною доктриною, яка сьогодні повинна зайняти центральне місце у взаєминах різних рівнів. Люди, які живуть в епоху глобалізму, потребують нової філософії, відкритого і розуміючого співтовариства. Однією з найважливіших умов демократизації українського суспільства є перехід від принципів ізоляції функціонування соціально-політичної системи до відкритості та співробітництва. З одного боку, расову, етнічну, національну, політичну толерантність можна розглядати не лише як потенціал підтримки миру і стабільності в державі, але і як показник ступеня готовності масової свідомості населення до євроінтеграції.

З іншого боку, різноманіття інтересів, поглядів, позицій людей в сучасному суспільно-політичному просторі априорі містить в собі потенціал конфліктності, що актуалізує вагомість толерантності у взаємодії між людьми. Сьогодні як в українському суспільстві, так і у світі загалом спостерігається зростання нетерпимості у взаєминах на всіх рівнях комунікації, що виявляється у наявності зіткнень, суперечок тощо. Тому толерантність, коли жодна політична позиція не претендує на домінуючість і панує взаємна повага, покликана змінити/встановити правила «політичної гри». Навіть в листопаді 1995 р. з нагоди 50-річного ювілею ЮНЕСКО був оголошений Міжнародний день терпимості (толерантності), який відзначається щорічно 16 листопада. Цей день символізує, що кожен повинен прагнути підтримувати принципи терпимості, плюралізму, взаємної поваги і мирного співіснування. Люди повинні бути завжди готові усувати стереотипи і виступати на захист жертв дискримінації. Проте на практиці можна спостерігати суттєві відмінності у ступені та проявам толерантності українцями і жителями євро регіону. Тому питання особливостей вияву толерантності, її ролі в політико-комунікативних взаємодіях сучасного українського суспільства (за умов загострення кризових явищ, воєнних дій на сході держави, відносин з Росією тощо) з ЄС є недостатньо вивченим і потребує аналізу у наявному дослідженні [1, с. 89]. Виходячи із зазначеної актуальності, метою дослідження є аналіз місця і особливостей прояву толерантності/нетолерантності в сучасному українському суспільстві.

Латинський термін «tolerantia» спочатку означав добровільне перенесення страждань, пасивне терпіння [2, с. 15]. Досить вдалим є визначення, що це різновид взаємовідносин між різними сторонами – індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, за якого вони виявляють терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, діях [3, с. 661-662]. Толерантності завжди передують процес соціальної ідентифікації, коли людина починає виокремлювати «своїх» і «чужих».

Відомо, що суспільно-політична взаємодія пов'язана із ідентифікацією і ментальними настановами. Для українців характерні такі риси ментальності, як терпимість, чуттєвість, миролюбність, що може бути підґрунтям для толерантних взаємин у різних сферах життя. Однак асиметрія орієнтацій, амбівалентність ціннісних настанов, псевдосинкретизм у поєднанні з виразними ознаками регіональних розмежувань, етноконфліктністю, розбалансованістю міжцерковних відносин, конгломератним характером партійної системи – все це гальмує утвердження толерантних взаємин. Варто зауважити, що додатковим негативним фактором

виступає поведінка українських політиків: бійки в Верховній Раді, «війни за повноваження», притиснення опозиції тощо. Іншими словами, ментальні риси є досить сприятливими для утвердження толерантності в політико-комунікативному просторі, а непрофесійна діяльність і низька культура певних представників еліти сприяють поглибленню кризових явищ і нетолерантній комунікації. Іншими словами, політична еліта, демонструючи інтолерантне ставлення до опонентів, поглиблює розрив із Європейським Союзом. Досить мало кроків зроблено урядом щодо сприяння утвердженню толерантності, плюралізму в суспільстві. Це підтверджують і дані міжнародного дослідження рівнів політичної толерантності, що проводилось серед жителів 23 країн організацією World Public Opinion [4, с. 24]. Україна займає 21 місце із 23 країн (після йдуть Азербайджан і Росія), вона нагадує розірване на частини політичне поле і співіснування – нетолерантних – діаметрально протилежних ідентифікаційних практик.

За результатами дослідження «Молодь України-2015», з усіх етнічних, релігійних та інших меншин, більшість молоді виявляють нетолерантність до ромів – по сусідству з ними не хотіли б жити 54% респондентів. Не хотіли б жити поруч з гомосексуалами – 45%, поруч з хворими на ВІЛ/СНІД – 33%, поруч з мусульманами – 19%, поруч з росіянами – 12%, поруч з іммігрантами, іноземними робітниками – 10%, поруч з євреями – 9%, поруч з переселеними особами – 7% [5].

Звичайно, життя суспільства є багатовекторним, в ньому виникають нові проблеми і виклики. Тому слушним постає питання: чи завжди потрібна толерантність? Так, М. Уолцер звертає увагу на те, що існують ситуації взаємин, які за своєю суттю припускають інтолерантність, що може диктуватися специфікою моменту [6, с. 67], а інакше, у разі толерантного сприйняття «політична гра» втрачає сенс. Однак політична толерантність необхідна сьогодні як проміжна ланка між «незгодою» і «згодою», як засіб попередження крайніх форм вирішення конфлікту. І тут проблема полягає в тому, яка ж міра інтолерантності допустима. Політична толерантність є засобом, який дозволяє розв'язати розбіжності цивілізованими методами. Безумовно, конкуренція повинна бути вписана в «цивілізовані» рамки взаємодії. Як відомо, в демократичному суспільстві громадяни повинні мати можливість оспорювати дії уряду, влади і виступати проти них. Демократизація припускає наявність регульованих, інституціоналізованих конфліктів, як, наприклад, звернення до суду, функціонування інституту медіації [7, с. 146-148]. До цього можна віднести участь у виборах, членство в політичній партії або іншому суспільно-політичному об'єднанні, в конвенціональних формах протесту тощо. Таким чином, політична толерантність проявляє себе у формі інституціоналізованої боротьби. Коли громадянин засвоює багато ролей – виборця, представника групи інтересів, групи тиску, члена територіальної громади або політика, то це сприяє формуванню консенсусної демократії, толерантності, зближенню держави і громадянського суспільства. Іншими словами, чим більше політичних ролей він виконує, тим буде толерантнішим і взаємодія з владою стане якісною і набуде європейського зразка.

Однак толерантність в просторі суспільно-політичних взаємин виконує неоднозначну роль, адже толерантність має приховану можливість допущення релятивізму в теорії і волюнтаризму на практиці. Так, свобода політичної акції неодноразово використовувалась для того, щоб підірвати демократичний лад. Демагогія і акції політичних організацій часто пригнічують гідність громадян і загрожують стабільності політичного режиму, тому навіть європейські держави, до яких прагне Україна, часто обмежують свободу акцій непокори. Звичайно, коли плюралістичний баланс суспільства порушується кризою, держава повинна терміново втрутитись, відновити порядок навіть шляхом примусу.

Отже, з одного боку, наявність толерантності є показником рівня політичної культури учасників взаємодії, а, з іншого, – це засіб управління суспільством або його певними групами. Політична практика свідчить, що толерантне ставлення до певних груп практикується найчастіше тоді, коли вичерпані ресурси їх придушення. Можливо, що концепція ліберальної терпимості не була б сформульована Дж. Локком, якби в XVII ст. католики могли знищити протестантів або навпаки. Сучасна толерантність стосовно раніше маргіналізованих груп обумовлена неможливістю більшості громадян у високорозвинених країнах ігнорувати їх зростаючий вплив. До того ж, нинішня політика є боротьбою за економічні ресурси, а, відповідно, толерантність може бути відносною і мало реалізованою на практиці. Тобто зміна суспільно-політичних умов впливає на міру толерантності (співвідношення проявів її змісту і форми). З огляду на динамічність взаємин між державами, ті з них, які не виявляють терпимості щодо відмінностей в поглядах і формах поведінки, які відповідають принципам міжнародних актів і визначають права людини, ризикують опинитися в стані духовного остракізму, що надало поштовху для пошуку загальної рятівної формули толерантності.

Проте чи зміцнила міжнародна безпека в результаті толерантної взаємодії, чи зникла загроза нових конфліктів? Універсальний принцип толерантності «помер». Звичайно, після духовних зрушень відбулись зміни в політичній площині: проголошується необхідність люстрації, «етнічної чистоти» новоутворених держав; в багатьох регіонах (як і в Україні) виникають «гарячі точки», воєнні конфлікти, для яких характерні відкриті порушення прав людини. Сьогодні спостерігається

зменшення ступеня толерантності українських громадян по багатьох напрямках, що можна пояснити зростанням напруженості у відносинах з Росією, поглибленням кризи в соціально-економічному житті суспільства, збільшенням рівня бідності, невпевненості у майбутньому, недовірою до влади тощо. Євроінтеграційна стратегія стимулює утвердження толерантності в українському суспільстві через освітньо-культурний обмін, розвиток комунікацій тощо. Чинниками утвердження толерантності в політичному просторі є: зростання рівня освіченості, політичної культури громадян, надання їм можливості отримувати об'єктивну інформацію і активно брати участь у політичному житті суспільства тощо. Тоді у самосвідомості українців толерантність може отримати статус вищої цінності. Толерантність сьогодні більшою мірою, ніж будь-коли в історії України, є не абстрактним філософським ідеалом, а цілком практичною умовою виживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Денисюк С. Г. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку / С. Г. Денисюк, О. А. Неприцький // Політичне життя: науковий журнал. — Вінниця : Донецький національний університет, 2016. — № 1. — С. 89-93.
2. Ильинская С. Г. Толерантность как категория политической теории: дис... канд. полит. наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы, политическая конфликтология, политические технологии / Ильинская С. Г.; Института философии РАН. – М., 2006. – 210 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
4. Денисюк С. Г. Толерантність в просторі політичної комунікації: від теоретичних основ до практичного втілення / С. Г. Денисюк // Політичний менеджмент: науковий журнал [гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський]. — К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. — № 6 (51). — С. 20–29.
5. Мацковский М. Толерантность как объект социологического исследования [Электронный ресурс] / М. Мацковский // Век толерантности. – М.: МГУ, 2001. – № 3. – Режим доступа: www.tolerance.ru.
6. Уолцер М. О терпимости / М. Уолцер; перевод с англ. И. Мюрнберг. М., 2000. – 159 с.
7. Круглова Н. В. Конфликтность и толерантность: становление толерантных отношений в обществе / Н. В. Круглова // Толерантность и интолерантность в современном обществе: Восток-Запад: материалы междунар. научно-практической конференции. – СПб.: Изд-во С.-Пб. ун-та, 2008. – С. 23-25.

Денисюк Світлана Георгіївна – доктор політичних наук, професор, директор Інститут соціально-гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету, Вінниця, svetadenisiyk@gmail.com.

Denysiuk Svitlana G., Doctor of Political Sciences, Professor, Director of the Institute of Social and Human Sciences Vinnitsia National Technical University, Vinnitsa, svetadenisiyk@gmail.com.